

## Becoming visible

### Indigenous Politics and Self-Government

### Proceedings of the Conference on Indigenous Politics and Self-Government, 8-10 November, 1993, the University of Tromsø.

Terje Brantenberg, Janne Hansen och Henry Minde, redaktörer.  
Centre for Sami Studies, Tromsø universitet, Norge, 1995. 247 sid.

#### Anmäld av ULF JOHANSSON DAHRE

När det internationella årtiondet för uppmärksammandet av världens ursprungsfolk nyligen inletts, har det lämpligt nog kommit en skrift som just har till syfte att lyfta fram och synliggöra ursprungsfolkens problem. Redaktörerna Terje Brantenberg, Henry Minde och Janne Hansen har under senare år deltagit flitigt i debatten om Samerna i Norge. Här återkommer de med ett inlägg i den nordiska och internationella ursprungsfolksdebatten. På det hela taget tycker jag att de lyckas tämligen väl, även om några artiklar (läs: föredrag) betonat synliggörandet på bekostnad av problematiserandet.

De frågor som framförallt behandlas i skriften är vad självstyrelse kan innebära för ursprungsfolket på en praktisk politisk nivå; hur kan självstyrelse se ut i vardagen för ursprungsfolket; hur skall staterna kunna lösa detta politiska dilemma; och varför behövs det en lokal kontroll över resurser och landrättigheter för ursprungsfolket. Alla dessa frågor är viktiga, men är samtidigt mycket komplicerade.

Becoming Visible är uppplagd på tre delar;

den första är en inledning eller snarare en historisk överblick. Henry Minde gör en historisk exposé om den internationella ursprungsfolksrörelsen, som i vissa avseenden är något för schematisk. Minde fokuserar på den internationella ursprungsfolksrörelsen som en "motståndsrörelse" under de senaste 100 åren eller så. Detta är naturligtvis en intressant historia, men kanske något förutsägbart, om man inte är ny på området. Här skulle man kunna tänkt sig att koppla ihop ursprungsfolkens motstånd med frågan om självstyrelse som så påtagligt genomsyrt ursprungsfolkens kamp under 500 år. Det finns tecken hos Mindes artikel på ett försök att sätta in frågan om självstyrelse i en konjunktur-modell, à la Wallerstein, att minoritetsrättigheter var på modet under 1920-30 talens kris, men föll i dåligt rykte efter andra världskriget då världssamfundet under modernistisk optimism ville stärka individens rättigheter på bekostnad av kollektiven. Men den ger inte tillräcklig förståelse av problemet. Vi får inte några ansatser om varför ursprungsfolkens självstyrelserörelse är så stark just nu efter flera decen-

nier av nationell och internationell assimilationspolitik.

Den andra artikeln i inledningsdelen är Terje Brantenbergs: "Murky Agenda in the Mörketid: Norwegian Policy, Sami Politics and the Tromsø Conference, som handlar om modern norsk samepolitik. För en svensk som ofta får höra hur långt efter vi är Norge när det gäller rättigheter för Samerna är det väldigt intressant att se hur Brantenberg visar upp en sida av norsk samepolitik som sällan kommit fram i den offentliga debatten. Svensk ursprungsfolkspolitik, i den mån det funnits eller finns en sådan, har under senare år präglats av en i det närmaste reaktionär hållning. Från UD:s håll har man inte ens försökt linda in uttalanden i FN eller annorstädes i sedvanlig diplomatisk kläddräkt, utan helt frankt förklarat sin negativa inställning till kollektiva mänskliga rättigheter i allmänhet och ursprungsfolkens rätt till självbestämmande i synnerhet. Norge har däremot, både i nationella och internationella sammanhang lyckats med att framstå som en progressiv kraft i utvecklingen av mer självstyrelse för Samerna och ursprungsfolken i allmänhet. Vad man än kallar den svenska internationella ursprungsfolkspolitiken så inte är den populistisk, sade en röst i Geneve för något år sedan, när FN:s arbetsgrupp för urbefolkningsfrågor hade sin årliga session. Kanske hade det passat med lite mer av norsk diplomati, som vi nu förstår varit mycket lyckosam.

Brantenberg gör en intressant analys av den norska samerättskommitténs rapport från 1993 angående Samernas rätt till land. Brantenberg visar att kommittén i Norge arbetat ungefär som den kritiserade Samerättskommittén i Sverige; slutsatser och

rekommendationer antogs utan hänsyn till Samernas sedvanerätt eller uppfattningar. Brantenberg skräder inte på orden utan menar att 1993 års rapport från samerättsutredningen tog tillbaka det positiva som kom fram 1984 i en rapport om det internationella rättsläget angående ursprungsfolkens ställning och rättigheter och som kom att utgöra fundamentet i den progressiva norska samepolitiken; "Sami were found to have no basis for territorial property rights neither in terms of current Norwegian law, nor according to the criteria established in international law like the ILO-Convention no.169." (sid 31)

Hos Brantenberg finner vi frågan om det inte fortfarande finns en rättslig dubbelstandard när det gäller ursprungsfolk. Brantenberg bryter ner den norska progressiviteten, och visar en bakomliggande politik som kanske inte motsvarar den yttre bilden.

Jag tänker samtidigt på den uppmärksamhet Norge fick genom att som första stat ratificera ILO konventionen nr 169 om stamfolk och ursprungsfolk. Det sågs i allmänhet som ett framåtsträvande och internationellt ledande steg. Senare har det visat sig att det kanske inte var så avantgardistiskt som det såg ut. Vid ratificeringen bifogade Norge en brasklapp, som uttalade en tämligen konservativ tolkning av den kontroversiella artikel 14, ursprungsfolkens rätt att äga traditionellt brukad mark. Norge ansåg att bruksrätten kunde läsas in artikeln, som ett uttryck för att det är -innehållet- i rätten och inte formen som ska vara det avgörande. Alltså, om bruksrätten (som är en nyttjanderätt och inte äganderätt) ger samma praktiska resultat som äganderätt, ska Samerna nöja sig med den förra. Att

ILO:s expertkommitté tydligen godtagit denna tolkningsförklaring, trots att bruksrätten sågs som ett steg tillbaka för ursprungsfolken vid ILO konferensen 1989, förändrar inte den slutsats man måste komma till.

Västvärldens länder är maniskt fokuserade på själva formen av äganderätt, det vill säga privat ägande oavsett vad denna i verkligheten innehåller. Men när det gäller Samerna får de nöja sig med det praktiska resultat som rättigheten eventuellt kan ge. Hela vårt system med rättigheter baseras på formella rättigheter, som individer skall ha oavsett vad dessa rättigheter för med sig i ekonomiska, sociala eller kulturella avseenden. Varför skulle Samerna vara ointresserade av formen för rättigheten skulle man kunna fråga sig, vilket jag tycker Brantenberg gör, om än implicit.

Den andra delen av rapporten från Tromsö-konferensen behandlar uppkomsten och aspekter av den internationella ursprungsfolksrörelsen. Nobels fredspris-tagare, och idag FN:s sändebud i ursprungsfolksfrågor, Rigoberta Menchu Tum, skriver ett brandtal om respekt för ursprungsfolkens rättigheter. Det behandlar det viktiga temat om rättvisa och inte bara en liberal tolerans. Hon påminner oss om att vi inte bara ska gå runt och tolerera ursprungsfolken för att de utsatts för en mängd oförrätter och tragedier. Hon vill ha rättvisa: "respect our rights", som hon skriver. Rättvisa är en förutsättning för jämställdhet och samexistens och är en viktig distinktion mot toleransens tillåtande förhållningssätt som ofta bara behåller diskriminerande strukturer. En annan dynamisk och pådrivande kraft i det internationella arbetet för ursprungsfolkens rättigheter är

Erica-Irene Daes, ordförande i FN:s arbetsgrupp för urbefolkningsfrågor. Hon redogör för ursprungsfolkens plats i FN systemet med breda penseldrag. Tyvärr är det hela en ren deskriptiv berättelse med nedslag i några centrala händelser, som Martineez-Cobo rapporten, vilken kan sägas ha varit katalysatorn för det arbete som idag bedrivs i FN med en deklaration om ursprungsfolkens rättigheter. Tyvärr också för att hon är kapabel, om någon, att skriva den intressanta historien om ursprungsfolkens varande i FN-systemet. Men hon kanske sparar de riktigt intressanta analyserna till en egen bok så småningom.

Vidare fortsätter den andra delen med artiklar om Samernas situation framförallt i Norge, med en liten utblick mot Sverige, genom svenska Sametingets styrelseordförande Ingvar Åhrén. Artiklarna ger en tämligen god bild av Norsk samepolitik, men den officella bild som norske UD-tjänstemannen Petter F. Wille ger har ju redan i Brantenbergs inledningsöversikt blivit skadskjuten. Att Norge ser flexibelt på landrättigheternas innehåll verkar klart (sid 63). Det återstår att se om detta innebär någon reell förbättring för Samerna i praktiken. Att den norska regeringen vill ha en flexibel landrättighetspolitik visade även Brantenberg, men med andra slutsatser. Att Samerna, som under många år fått kämpa sig till en starkare förhandlingsposition i Norge, skulle vara av samma åsikt som Wille är jag inte alldeles övertygad om.

Den tredje och sista delen av rapporten behandlar den så kontroversiella frågan om självstyrelse för ursprungsfolken. Först ut har man placerat den välkände australiske författaren och aktivisten Peter Jull, som ger ett utanförperspektiv på skandinavisk

samepolitik. Intressant och tankeväckande. Hans slutsats tål att beakta: att experterna i skandinavien fortfarande inte erkänner det speciella med Samerna som ett folk, som levt här före andra folk. Detta menar Jull, är i verkligheten ett hot mot världens ursprungsfolk eftersom de skandinaviska länderna är ledande i social och ekonomisk välfärd för alla medborgare(!). Om inte vi i skandinavien klarar av att erkänna särskilda rättigheter till Samerna som ursprungsfolk – hur ska vi då kunna kritisera andra länder, menar han?

Julls slutsatser ligger kvar i minnet när man går över till nästa artikel, som till en början ger ett intryck av en oansenlig kort redogörelse av ett personligt/lokalt perspektiv på den norska samepolitiken, men som vid närmare läsning visar sig innehålla en del intressant kritik. Artikeln är skriven av Mary Mikalsen Trollvik, ledamot av det norska Sametinget. Mikalsen Trollvik tar i artikeln "Samepolitikk sett fra et lokalt ståsted", upp en viktig del av ursprungsfolkens dilemma och det är rätten till sitt eget språk: utan språk ingen självstyrelse eller mänskliga rättigheter skulle man kunna säga. Mikalsen Trollvik berättar om, som alla Samer i alla fyra länder sannolikt kan vittna om, att skandinavisk samepolitik handlat om att de borde överge sitt språk för att tala majoritetens språk. Detta har i praktiken inneburit att de haft svårt att lära sig något språk riktigt bra.(s 142) Så även om de haft lika rättigheter i övrigt har förnekandet av det samiska språket haft som effekt att marginalisera och slå ut den samiska identiteten och därmed försvåra den verkliga samiska självstyrelsen.

Mikalsen Trollvik leder oss in på den kanske mest omstridda internationella

rättsliga frågan idag: om de mänskliga rättigheterna även ska omfatta kollektiva rättigheter. Mikalsen Trollvik visar hur viktigt det är med gemenskap genom ett språk, för att även medlemmar i ett ursprungsfolk ska komma i åtnjutande av de sakrosankt proklamerade individuella mänskliga rättigheterna. Detta kan ju tyckas vara ett axiom idag, men inte desto mindre är det uppfriskande att läsa om detta på ett personligt och lokalt politiskt plan. Mikalsen Trollviks artikel är intressant också såtillvida att den river ner majoritetspolitikens föreställningar om integration och assimilation som rättvist.

Frank Cassidy, den kanadensiske forskaren, har bidragit med en artikel om kanadas ursprungsfolkspolitik: "Troubled Hearts: Indigenous Peoples and the Crown in Canada". Artikeln är en redogörelse för de senaste decenniernas reformer i Kanada, där politiken svängt från en konservativt assimilationistisk via en liberal rättighetspolitik för att idag stå vid en progressiv självstyrelsepolitik. Under 1980-talet påbörjades reformeringen av konstitutionen för att när detta var avklarat på 1990-talet avslöjas av självstyrelseavtalen.

Idag kan man nog, utan att överdriva, påstå att Kanada tagit över Norges position och betraktas som den progressiva ledstjärnan på ursprungsfolkens rättighetshimmel. Ett ofta nämnt exempel på denna utveckling är Nunavut-avtalet, som 1993 tillerkände Inuiterna ett område med politiskt, ekonomiskt, socialt och kulturellt självstyre. Nunavut-avtalet har av många setts som en milstolpe i ursprungsfolkspolitiken, både i Kanada och internationellt. Inte minst fungerar det som ett tydligt riktmärke för andra länder att ta efter.

Men allt är inte frid och fröjd i Kanada. Cassidy behandlar även den svåra frågan om det allt mer utbredda domstolsagerandet bland ursprungsfolken. Något som är aktuellt även på våra breddgrader. Detta verkar inte vara något utslag av det stora intresset för domstolsprocesser bland ursprungsfolken i allmänhet, utan för att det ofta är en sista utväg för att få rättvisa och erkännande. När politiken drar sig tillbaka i nattväktarstaten återstår bara domstolen. I Kanada verkar ursprungsfolken trots allt ha varit tämligen lyckosamma med att få sina "treaty-rights" erkända av Högsta domstolen. Men Cassidy är inte helt övertygad om domstolsprocessandet som en långsiktig lösning på de kanadensiska ursprungsfolkens problem. Han menar att det är de politiska lösningarna som ska ge stabiliteten i förhållandet mellan de olika grupperna. Han pekar på en tredje väg efter assimilationspolitisk enhetspolitik och separatistiska rättigheter genom processande: nämligen vad han kallar samexistensvägen. Denna tanke är lika gammal som kolonisationen, menar Cassidy. När rättighetspolitiken blivit ett sorts privilegium i majoritetens ögon, har samexistenspolitiken ett syfte på förhandlingar nation med nation. Självtstyrelse i hans samexistens mening handlar inte om att det dominerande rättssystemet skall tillerkänna ursprungsfolken i Kanada rättigheter att få befinna sig just där, som ofta kommer att betraktas som ett privilegium: det handlar snarare om att genom politiska förhandlingar skapa "coexistence". (s 156) Rättighetsdoktrinen, är bara ett annat sätt att inlemma ursprungsfolken i det dominerande rättssystemet för att majoriteten ska kunna fortsätta utöva kontroll över dem, menar Cassidy. Men i ett mångkulturellt

samhälle av det här slaget bör det inte vara privilegier som ges av en majoritet till minoriteterna. Cassidy argumenterar övertygande för att de ska likställas i samhället. Det är först då som ursprungsfolken kan uppnå en verklig självstyrelse, skriver han.

I en artikel av Cindy Polchies "Aboriginal Self-Government in Canada – Native Women's View" behandlas självstyrelseproblemet sett i ett kvinno-perspektiv. Hon menar att utan kvinnornas deltagande blir det inget verkligt självstyre för ursprungsfolken i Kanada. (s 162) Detta tycks ju vara ett helt oemotstridigt antagande, och hon resonerar egentligen på samma sätt som Cassidy i meningen att jämställdhet är det enda som kan skapa självstyrelse. Att förhindra kvinnornas deltagande skulle ha samma effekt som att förbjuda språket: utan detta inget självstyre och utan självstyrelse kan de inte komma i fullt åtnjutande av de mänskliga rättigheterna. Cindy Polchies bygger också sitt argument på den välkända kommunitaristiska teorin; att det är först genom kulturgemenskapen som människor fullt ut kan komma i åtnjutande av alla mänskliga rättigheter. Det räcker inte med att kvinnorna tolereras eller att majoriteten tolererar minoritetens språk. Det handlar om jämställdhet och detta är inte något rättighetsprivilegium, utan hur samhället bör vara utformat i alla sina strukturer.

Becoming Visible är en bok som jag har uppfattat har till syfte att synliggöra den nya postmoderna mångkulturella ursprungspolitik. Med detta syfte tycker jag att man lyckats väl. Självtämmande, eller självstyrelse är politiskt kontroversiellt och just därför tål ämnet att ständigt belysas från olika håll och per-

spektiv. Värdet i framställningen är att den blir en ny introduktionsbok till ämnet. Kanske har vi redan tillräckligt med sådana, tänkte jag när jag fick boken i min hand. Men därmed inte sagt att denna introduktionsbok inte håller måttet. För alla som är intresserade av denna problematik kan jag rekommendera boken, med förbehållet att den inte på något sätt har uttömt analysen av självstyrelsefrågan för ursprungsfolken.

Sett som helhet synliggör den här skriften de flesta av ursprungsfolkens stora frågor och problem. Om syftet bara har varit att lyfta fram utan att gräva djupt i frågeställningarna har samtliga författare hållt sig inom ramarna. Men, i de här framställningarna saknar åtminstone jag de

djarva analyserna, det teoretiska ifrågasättandet och avskalandet av den politiska retoriken i fler av artiklarna. I den internationella ursprungsfolkspolitiken, och för all del i nationell, finns idag så mycket förförlig retorik att man ideligen frestas till att dekonstruera de inneboende motsättningarna mellan retorik och handling, mellan mål och praktik i dessa utsagor.

*Författarupplysningar*

*Ulf Johansson Dahre* Fil.kand/Jur.kand.  
Verksam vid avdelningen för socialantropologi, sociologisk institutionen, Lunds Universitet.